Prelude op. 28, nr. 2 in Höstsonaten

“MUZIEK IS DE ENIGE MOGELIJKHEID OM MIJN EMOTIES TE TONEN”

Als je een moeizame verstandhouding met je moeder hebt, valt die misschien nog best wel mee nadat je ***Höstsonaten*** *(Herfstsonate, 1978) van Ingmar Bergman hebt gezien. Zelfs het samen spelen van een prelude van Chopin is geen garantie voor een betere relatie.*

Tekst: COR OLIEMEULEN

HET VERHAAL

Ze was ooit journalist, schreef een paar boeken, maar belandde als onopvallende echtgenote van een dominee op het Noorse platteland. Eva (Liv Ullmann) heeft haar moeder Charlotte (Ingrid Bergman, geen familie van de filmmaker) een brief geschreven en na zeven jaar komt ze eindelijk op bezoek. Als beroemd concertpianiste had ze nooit tijd voor haar man en twee dochters en ook verscheen ze niet op de begrafenis van Eva’s enige kind Erik, die een dag voor zijn vierde verjaardag was verdronken. Het aanvankelijk gemoedelijk lopende rendez-vous mondt geleidelijk uit in de onvermijdelijke confrontatie, waarin Eva van haar hart geen moordkuil maakt. Het gebrek aan moederlijke liefde en aandacht heeft haar leven compleet verwoest. Maar hoe moeilijk is het om liefde te geven als je zelf geen liefde hebt gekend? “Muziek was m’n enige mogelijkheid om emoties te tonen”, zo verdedigt Charlotte zich.

DE SCÈNE

Charlotte vraagt aan Eva of ze iets wil spelen, bijvoorbeeld Chopin. “Ik weet nog niet eens de vingerzetting voor deze prelude. Ik kan niet...” “Genoeg smoesjes, lieverd. Vooruit. M’n allerliefste kleine Eva.” Eva speelt mooi en een beetje onzeker, terwijl Charlotte geconcentreerd en licht ontroerd toekijkt. Pas nadat Eva een paar keer aandringt, geeft moeder haar mening. “Je techniek was niet slecht, al had je Cortots vingerzetting meer aandacht kunnen geven, want dat is beter voor de interpretatie. Maar we hebben het over de conceptie. Chopin was emotioneel, Eva, niet sentimenteel. Daar zit een wereld van verschil tussen. Je moet kalm, helder en sober zijn.” (…) “Deze prelude moet bijna op een lelijke manier gespeeld worden. Het moet niet verleidelijk zijn, maar verkeerd klinken. Ik zal je laten zien hoe.” Charlotte gaat naast Eva achter de piano zitten en begint te spelen. Eerst kijkt Eva naar de handen van haar moeder, daarna onderzoekt ze zonder afleiding haar gezicht. Een kleine tweeënhalve minuut later is de prelude afgelopen. “Ik snap het”, zegt Eva. “Niet boos zijn, Eva.” “Ik ben niet boos. Integendeel.” “Ik ben 45 jaar met deze preludes in de weer geweest. Er zijn nog steeds veel geheimen, dingen die ik niet begrijp.”

Klassiek in films

DE MUZIEK
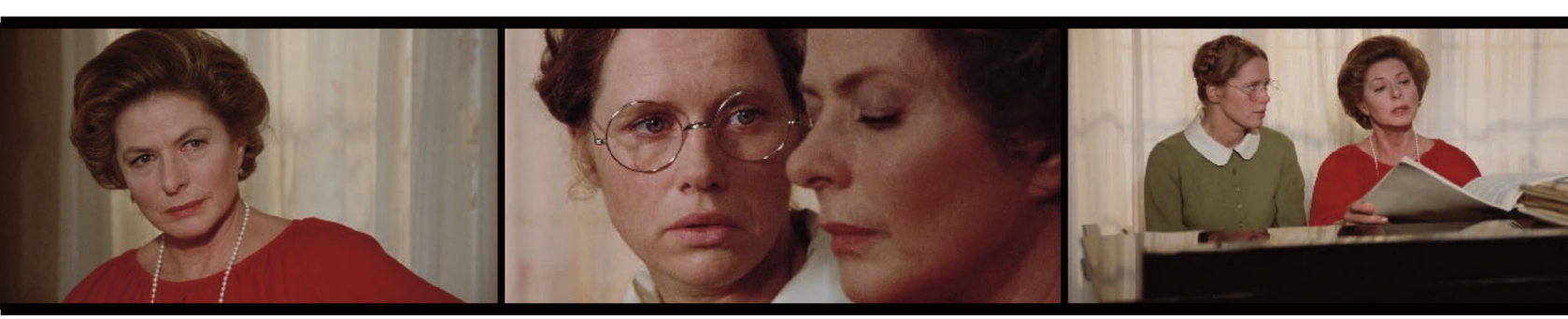
Prelude op. 28, nr. 2 in a-mineur van de Poolse componist Frédéric Chopin (1810-1849) gaat over onderdrukte emoties. Als je dit korte muziekstuk voor het eerst hoort, lijkt het alsof de pianist soms zoekt waar en wanneer hij de vingers van zijn linkerhand moet plaatsen. Alsof het stuk soms stopt, langzaam doorgaat en geen einde heeft, net als de relatie tussen Eva en Charlotte. “De griezelige en beangstigende dissonanties in de linkerhand komen exact overeen met de geluiden die worden geproduceerd door twee klokken in sommige kerken bij de begrafenis. Dit is het karakter van deze prelude: het lijkt een klaagzang, een rinkelen van de doden, een schrik over de schokkende wereld”, aldus Chopin-onderzoeker Edouard Ganche.
De Zweedse regisseur Ingmar Bergman had dan ook geen beter stuk kunnen uitkiezen om de diep ellendige relatie tussen dochter en moeder in muziek te vatten. Hij koos voor de uitvoering van Käbi Laretei, zijn vroegere, vierde echtgenote met wie hij al vaker in films had samengewerkt. De eerste maten van de prelude doen pijn, dan een korte verlichting, die vrijwel meteen vervaagt, maar de pijn blijft hetzelfde. Volgens Charlotte was Chopin trots, sarcastisch, onstuimig en gekweld. Geen sentimentele oude vrouw. Het is alsof de moeder zichzelf beschrijft met het gevoel dat de prelude beoogt en oproept. Een sfeer die vanaf het tweemaal spelen van Chopins inleiding de hele film lang blijft hangen en waarin Eva’s ervaringen het specifieke leed feilloos beschrijven. Alleen Bergman kon zo’n smartelijke film over familierelaties uiterst geloofwaardig en invoelbaar maken. Hij maakt in *Höstsonaten* dankbaar gebruik van *Prelude op. 28, nr. 2* om de kijker nog dieper in de ziel te raken.
Natuurlijk krijgt de regisseur hulp van twee zeer begenadigde actrices, van wie de wereldberoemde Ingrid Bergman (o.a. *Casablanca*, 1942) haar laatste rol zou spelen. In zijn autobiografie *Laterna Magica* beschrijft Ingmar Bergman dat tijdens het begin van de opnamen een bericht uit Londen kwam dat bij de actrice uitzaaiingen waren gevonden en dat ze onmiddellijk opnieuw geopereerd en bestraald moest worden. Ingrid Bergman wilde echter eerst de film afmaken. Haar ziekte maakte volgens de regisseur van de actrice een ander mens dan in de tijd van haar macht in de Amerikaanse filmstudio’s. “Ingrid werd stil, haar oogleden zwollen op alsof ze moest huilen, het strakke masker viel af en de camera registreerde het gezicht van een lijdend mens.”
Bovendien moet het voor Ingrid Bergman een vreemde gewaarwording zijn geweest toen zij voor het eerst het script van *Höstsonaten* las. Ook in haar eigen leven liet ze een kind jarenlang in de steek toen ze zich in Italië vestigde om films te gaan maken en te trouwen met regisseur Roberto Rossellini.
De filmrol van falende moeder valt samen met de teloorgang van een concertpianiste die kampt met hevige, niet te onderschatten rugklachten. “Alle pianisten hebben altijd rugpijn gehad, behalve Rubinstein misschien”, schrijft Ingmar Bergman. Van Chopin is vooral veel ander fysiek malheur bekend. Al vanaf zijn kindertijd leed de kleine Frédéric aan tuberculose en voedselintolerantie. Als volwassene van 1,70 meter en nog geen 45 kilo zou hij tientallen dokters hebben geraadpleegd. Ook bronchitis, opgezette klieren, hoofdpijn en chronische diarree worden meer dan eens genoemd. Lang niet vreemd dus dat Chopin zoveel treurige toonkunst maakte. Ook voor hem was muziek misschien wel de enige manier om zijn emoties te tonen. «